

O PROUČAVANJU RADNIČKOG POKRETA U HRVATSKOJ HISTORIOGRAFIJI POSLIJE 1945.

Jaroslav Šidak

U zaključku svoga pregledno napisanog prikaza o djelatnosti Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, dr Ivan Jelić je, između ostaloga, ocijenio tu djelatnost i njezino značenje za razvoj hrvatske historiografije ovim riječima: »S obzirom na prikazani razvoj Instituta ne može se doduše tvrditi da je on izvršio neki kvalitetni utjecaj na razvoj hrvatske historiografije, bilo u organizacionom ili u metodološkom pogledu, ali isto tako ne stoji ocjena da po tematici nije pridonio ništa novo. Takva ocjena u prvom redu osporava sve dosadašnje rezultate koje je Institut postigao [...]«

Iako to nije izričito rekao, Jelić je u tim riječima izrazio svoje neslaganje s ocjenom koju sam o značenju osnutka Instituta iznio u svom referatu »Hrvatska historiografija — njezin razvoj i današnje stanje (1971)« na savjetovanju održanom 21. lipnja 1971. i uskoro zatim objavio u prošlom svesku HZ XXIII-XXIV, 1970—71. Pobjijajući kao neopravdano mišljenje Z. Črnje da je s osnutkom Instituta 1961. »došlo do nove situacije u historiografiji« i da je njegova »aktivnost« zapravo »nagovještaj novog razdoblja« (Dometi IV, 1971, br. 4—5, str. 87), konstatirao sam da znanstvena djelatnost Instituta »ni po čemu ne pokazuje da nagoviješta neko novo razdoblje u razvoju hrvatske historiografije« i da »njegova izdavačka djelatnost ne unosi u razvoj hrvatske historiografije ništa novo — ni po tematici ni po metodama znanstvenog rada« (13—14). Međutim, o »Časopisu za suvremenu povijest«, koji je Institut 1969. pokrenuo, rekao sam tom prilikom da on »danas ima vrlo dobre uvjete da se razvije u glavni časopis za noviju hrvatsku povijest od druge polovice XIX stoljeća dalje« (18).

Ni danas nemam razloga da spomenutu ocjenu u bilo čemu mijenjam. Štoviše, protivno Jeliću, smatram da je Institut upravo u organizacijskom pogledu unio u hrvatsku historiografiju doista nešto novo. Samo zahvaljujući svojoj organizacijskoj podlozi — ma koliko se ona dugo i mukotrpno izgrađivala — Institut je danas, prema Jelićevim riječima, uistinu »jedno od glavnih središta znanstvenog rada u hrvatskoj historiografiji«. Bez te podloge ne bi se mogao održati ni »Časopis za suvremenu povijest«; njegovo izlaženje ne ovisi samo o materijalnim sredstvima kojima Institut raspolaže nego prvenstveno o stalnim suradnicima Instituta. Takva je organizacijska podloga omogućila da se djelatnost Instituta i tematski produbi, a posljednjih godina i proširi. Ako uza sve to ostajem pri svojoj tvrdnji da Institut nije »po tematici« unio ništa novo u hrvatsku historiografiju, onda želim time reći samo to da je znanstvena tematika radničkog pokreta u nas starija

od Instituta i da se ona nije tek s njime pojavila. Pri tom o nekom osporavanju dosadašnjih rezultata u njegovu radu ne može biti riječi; jedan od ponajboljih među njima svakako je »Časopis za suvremenu povijest«. Ponovo upozoravam da je moja inkriminirana ocjena išla za tim da jednom neispravnom mišljenju o »prelomnom« značenju Instituta za razvoj hrvatske historiografije suprotstavi, povjesničarima dobro poznatu, činjenicu o njezinu neprekinutom kontinuitetu.

Povijest radničkog pokreta postala je u nas predmet znanstvenog istraživanja čitavo desetljeće prije pojave Instituta. Ne mogu se, doduše, složiti s periodizacijom V. Oštrića, koji »prvom fazom« na tom području naziva onaj pripremni rad koji je tek mnogo kasnije, od 1958—62, urodio knjigama Josipa Čazija.¹ Još prije njih, 1950, objavljena je u tomu IV »Istorijskog arhiva KPJ-e« građa (stampata) pod naslovom »Socijalistički pokret u Hrvatskoj i Slavoniji, Dalmaciji i Istri 1892—1919«. Kako redakcija u predgovoru konstatira, ta je zbirka, prva ove vrste u našoj literaturi, bila većim dijelom priređena u Historijskom odjeljenju CK KP Hrvatske, ali je zbog teškoća u pronalaženju materijala ostala »takoreći slučajna i nepotpuna«. Uza sve to je upravo ona potakla Mirjanu Gross, tadašnjeg asistenta u Historijskom institutu JAZU, da u njezinu povodu i na temelju građe koju ona sadržava napiše prilog »Neke karakteristike socijalne demokracije u Hrvatskoj i Slavoniji« (HZ V, 1952, 311—323), kojim je tek započeo znanstveno istraživački rad na proučavanju radničkog pokreta u nas. Budući da »naša historiografija još nije dala znanstvenih radova o prošlosti radničkog pokreta kod nas«, napisala je tada M. Gross, spomenuto izdanje, »vrlo solidno izrađeno«, moglo je »dobro poslužiti kao prvi korak« (potcr. autor) upoznavanju tog pokreta (312). Ova se ocjena odnosi, dakako, na cjelinu problematike i njezinu ispravnost ne umanjuje činjenica da je Mijo Novak nešto prije (1951) obradio u jednom svom prilogu odnos naših socijalista prema pitanju generalnog štrajka.²

¹ Vlado Oštrić, Radnički pokret u Hrvatskoj od početaka do god. 1914. u našoj povijesnoj književnosti, Časopis za suvremenu povijest V, 1973, br. 1, 106. — Taj je Oštrićev rad, snabdjeven obiljem korisnih bibliografskih bilježaka, objavljen u cjelini u prva dva broja ČZSP 1973. Razumljivo je da se o nekim piščevim podacima i ocjenama može govoriti, pogotovu jer su oni u tekstu ove vrste izneseni u veoma sažetom obliku. — Ipak bih na ovom mjestu, osim netom spomenute periodizacije, želio upozoriti da se razgovoru u »Dometima« IV ne može — kako to Oštrić čini (JIC 1973, 1—2, 196) — pripisati »negatorski odnos prema istraživanju povijesti radničkog pokreta, NOP-a i revolucije«. Čini se da je takva neopravdana ocjena potekla iz osjetljivosti s kojom Oštrić, kao suradnik Instituta, prima kritičke primjedbe na djelatnost Instituta, pogotovu u njegovim počecima. Tim se subjektivnim pristupom može, mislim, objasniti i to što Oštrić svoju naprijed citiranu ocjenu ove djelatnosti smatra »vrlo oštrom«. — S obzirom na njegovu neumjesnu primjedbu (ČZSP, na nav. mjestu 109, bilj. 43) da moj naprijed spomenuti referat »ne donosi, na žalost, ni informacija ni ocjena korisnih za tu temu« (tj. radnički pokret), napominjem da on nije ni bio zamišljen kao neki bibliografski prikaz nego kao osvrt na kontinuitet u razvoju hrvatske historiografije sve do 1970/71. kada je ona postala meta neopravdanih i podmuklih napadaja s različitih strana, osobito s obzirom na poratno razdoblje.

² Mijo Novak, Socijal-demokratska stranka Hrvatske i Slavonije i Generalni štrajk, Zagreb 1951, str. 20.

Prema tome, obilježavanje znanstvene djelatnosti M. Gross na tom području »drugom fazom« u proučavanju radničkog pokreta u nas poslije 1945.³ ne smatram ispravnim. Od 1952 (odnosno 1953, kada je HZ V, 3—4, sa zakašnjenjem izašao) pa sve do 1958, kada je M. Gross stekla doktorat svojom tezom »Uloga socijalne demokracije u političkom životu Hrvatske 1890—1905«, ona je većim brojem svojih radova položila temelj svakom daljem znanstvenom istraživanju ove problematike. Knjige J. Cazi je nisu to mogle uraditi iz dva razloga: prva od njih (Počeci radničkog pokreta u Hrvatskoj I-II) izašla je tek 1958. i obuhvatila samo razdoblje od 1880—85. a obilato unošlje dokumentarnih tekstova utisnulo joj je, po načinu prikazivanja, obilježje izvorne građe — kako sam to već jednom prilikom konstatirao.⁴

M. Gross je, naprotiv do izlaska Cazi jeve knjige objavila nakon svoga prvog priloga još četiri rasprave, u kojima je s temeljitim poznavanjem objavljene i arhivske građe obradila više osnovnih problema iz povijesti radničkog pokreta u nas do 1903.⁵ Uzmemo li u obzir da je ovu fazu u svom znanstvenom razvoju dopunila 1959. još jednom raspravom, u kojoj je vremenski okvir svojih monografija produžila do 1905,06,⁶ a da je njezina disertacija, koja je na žalost ostala u rukopisu, postala neophodnom podlogom za dalji rad na tom polju uopće, onda možemo zaključiti da tek M. Gross svojom znanstvenom djelatnošću započinje i ispunjava prvu fazu u poratnoj historiografiji radničkog pokreta u nas. Pri tom ne valja zaboraviti da je ona svojom zbirkom⁷ građe dala 1957. do sada jedino kritički pripremljeno izdanje te vrste, a da je pored toga objavila i nekoliko kraćih priloga i prikaza (među njima i prvi članak koji je u našem tisku objavljen o »Radničkom prijatelju«, Vjesnik 2. VIII 1952). U istom se razdoblju, od 1955. dalje, pojavljuju i prvi publicistički prilozi V. C e c i ć a iz prošlosti radničkog pokreta,⁸ a nakon 1958. počinju izlaziti i radovi D. F o r e t i ć a o radničkom pokretu u Dalmaciji.⁹

Kao što nije tek osnivanje Instituta za historiju radničkog pokreta donijelo tematsko proširenje hrvatske historiografije i na to područje istraživačkog rada, tako nije potaklo ni proučavanje razdoblja Narodnooslobodilačke borbe. Doduše, o njoj su od kraja 40-ih godina počeli objavljivati svoje tekstove, uglavnom memoarskog značaja, neki njezini sudionici (I. Šibl, R. Bulat,

³ Oštrić, n. dj., 106.

⁴ J. Šidak, Hrvatska historiografija I, HZ XVIII, 1965, 42.

⁵ M. Gross, Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije i narodni pokret 1903, HZ VII, 1954; Počeci radničkog pokreta u Zagrebu, na i. mj. VIII, 1955; Socijalna demokracija prema nacionalnom pitanju u Hrvatskoj 1890—1902, na i. mj. IX, 1956; Borba zagrebačkih radnika za sindikate (1890—1898), Iz starog i novog Zagreba I, 1957.

⁶ Socijalna demokracija u Hrvatskoj i politika »novoga kursa«, Radovi Filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest 2, 1959.

⁷ Radnički pokret u Hrvatskoj potkraj XIX stoljeća. Na izvorima historije 1. Školska knjiga, Zagreb 1957, str. 186.

⁸ Vinko C e c i ć, Historija organizacije i političkih borba grafičkih radnika Hrvatske 1870—1955, Zagreb 1955; Rimokatolička crkva i radničko pitanje u Hrvatskoj 1869—1914, Zagreb 1957.

⁹ Dinko F o r e t i ć, Kratak pregled radničkog pokreta u Dalmaciji 1871—1919, Zadar 1959, str. 21; Radnički pokret u Dalmaciji od 1870. do Kongresa Ujedinjenja, Zadarska revija VIII, 1959, 171—195.

M. Brunović i dr.), ali je samo u »Historijskom zborniku« do pojave Instituta 1961. izašlo oko 26 različitih priloga o tom razdoblju, među kojima neki i danas još zaslužuju posebnu pažnju.¹⁰ Isti je časopis, štoviše, već 1948. prvi put objavio i dragocjenu kartu uz »pov. izvj. Ministarstva domobranstva N. D. H.«, na kojoj je jasno prikazana »situacija« 7. VIII 1941. u Lici i zapadnoj Bosni, s oslobođenim teritorijem koji osim Drvara obuhvaća također Lapac i Srb,¹¹ a prvih je godina uspio da u svom kritičkom dijelu barem donekle prati i tekuću literaturu s tog područja.¹²

Međutim, za razliku od socijal-demokratskog razdoblja koje je poglavito marom jednog istraživača dobilo u historiografiji mjesto koje ga po njegovu značenju pripada, razdoblje Narodnooslobodilačkog rata mučno je sebi probijalo put u povijesnu znanost. Tome ima više razloga. Dokumentarnu je građu trebalo tek sakupiti i srediti, što je dosta dugo bilo prepušteno slučaju i dobroj volji nestručnjaka. Prevelika blizina prošlog zbivanja znatno je otežavala mogućnost da se ono proučava metodama znanstvenog rada. Koliko je činjenica bitnih za razumijevanje osnovnih problema u tom razdoblju postalo poznato tek nakon sukoba s Moskvom u vezi s Informbiroom 1948! Ponekad su objektivnom razmatranju pričinjali smetnju različiti subjektivni motivi. Naprijed spomenuta rasprava F. Čulinovića, prva te vrste u našoj historiografiji, npr., nije u prvi čas naišla na razumijevanje odgovornih činilaca, uvjerenih da bi o tako važnim pitanjima trebali najprije pisati politički rukovodioci, a mnogi su memoarni prikazi ostali neocijenjeni iz obzira prema njihovim autorima. Na taj su način i netočni podaci ostajali neispravljani, a mnogi se nisu ni mogli provjeravati. Osim toga je moralo proći dosta vremena dok je prevladala spoznaja da se NOB-a ne može potpuno razumjeti bez poznavanja razvoja na neoslobođenom teritoriju s kojim ona čini jedno dijalektičko jedinstvo.

Iako je hrvatska historiografija u času osnivanja Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske 1961. raspolagala već s dovoljno pouzdanom podlogom za proučavanje radničkog pokreta u njegovu socijaldemokratskom razdoblju, a s nešto se skromnijim uspjehom okušala i u istraživanju NO-rata, gdje su zapreke za takav rad bile neusporedivo veće, pojava je Instituta navijestila mogućnost intenzivnijeg i sustavnijeg rada u tom pravcu. Međutim, različite poteškoće koje su velikim dijelom proizlazile iz nedovoljne sprem-

¹⁰ Do 1961. izašli su u HZ ovi prilozi o razdoblju NO rata: F. Čulinović, Razvitak ZAVNOH-a, II, 1949, 7—48; V. Antić, Karakteristični momenti narodnooslobodilačke borbe u Istri, na i. mj. VII, 1954, 1—21; B. Leontić, Split godine 1941, VIII, 1955, 41—67; D. Plenča, Srednjodalmatinski NOP-odred, na i. mj., 107—122; B. Žutić, Razvitak narodne vlasti u kotaru Vrginmost 1941—43, na i. mj., 69—105; A. Lj. Lisac, Deportacije Srba iz Hrvatske 1941, na i. mj. IX, 1956, 125—145; D. Plenča, Pripreme Komunističke partije za oružani ustanak u Dalmaciji, X, 1957, 1—22; D. Gizdić, Dalmacija u periodu obnove od oslobođenja do svršetka rata, XIV, 1961, 147—165.

¹¹ Tu je kartu Danica Švalba priložila svom izvještaju o »Radu Muzeja narodnog oslobođenja Hrvatske na skupljanju građe za povijest NOB-e«, HZ I, 1948, 222—232.

¹² U HZ I—IX, 1948—56, objavljeno je jedanaest ocjena i bilježaka iz pera F. Čulinovića, J. Šidaka, M. Gross i F. Biljana.

nosti njegova osoblja za znanstvenu djelatnost i očiglednog diletantizma u organizaciji toga rada, znatno su usporile dalji uspješni razvoj Instituta. Tek s njegovom reorganizacijom 1968. stvoreni su bolji uvjeti za plodniju znanstvenu djelatnost, što se, osim uobičajenih organizacijskih oblika rada (znanstveni skupovi, prigodna izdanja i dr.), odrazilo poglavito na pokretanju »Časopisa za suvremenu povijest«. ¹³ Pogotovu je razvoj Instituta unaprijedilo proširenje njegove djelatnosti na cjelinu nacionalne povijesti od druge polovice XIX stoljeća dalje, za čim su povjesničari izvan Instituta prije uzalud težili.

---

¹³ Kao rezultat višegodišnjeg rada, koji, dakako, nije započeo tek 1968, izašla su posljednjih godina djela: Miroslava Despot, *Industrija građanske Hrvatske 1860—1873*, 1970; Ivan Jelić, *Komunistička partija Hrvatske 1937—1941*, 1972; Mira Kolar-Dimitrijević, *Radni slojevi Zagreba od 1918. do 1931. godine*, 1972.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb